

FENOMENUL DE INTELECT ÎN RAPORT CU RAȚIUNEA UMANĂ: ASPECTE TEORETICO-METODOLOGICE

Teodor N. Țirdea,
dr. hab., prof. univ.,
USMF „Nicolae Testemițanu”

Intelectul reprezintă instrumentul principal al omului în lupta sa pentru existență, pentru asigurarea securității sale și nu numai. Dar acest mecanism, cât de straniu n-ar părea, n-a devenit obiect de studiu al științei în înțelesul larg al cuvântului. Din toți factorii de supraviețuire, intelectul a fost studiat cel mai puțin, ba chiar mai mult ca atât lipsește o definiție adecvată a fenomenului dat, măcar că cel din urmă e cunoscut încă de pe timpurile lui Platon și posedă o interpretare filosofică distinctă, variată.

Actualmente situația la acest capitol se modifică radical. În literatura științifico-filosofică actuală putem depista circa 80 de definiții ale intelectului, adesea contradictorii. Japonezii, de exemplu, definesc intelectul ca resortul progresului, iar americanii îl concep ca fiind ceea ce noi calculăm la om prin intermediul IQ. Aceste definiții au devenit actualmente unilaterale, deoarece ele nu iau în considerație câteva momente extrem de importante pentru civilizația contemporană, pentru fiecare individ în parte cum ar fi informatizarea și globalizarea planetară, schimbarea conținutului logosferii, acutizarea la maximum a problemelor ecologice și demografice etc. Din această cauză ele (definițiile), în primul rând, au un caracter pur explicativ, fără „a pași” în esența acestui fenomen, fără lămurirea modificărilor lui reieșind din performanțele teoriei informației contemporane, informaticii și ciberneticii. În al doilea rând, intelectul este conceput în sens vechi, adică înafara procesului de asigurare a dezvoltării inofensive umane, înafara protejării securității sistemului în evoluție, ceea ce

nicidecum nu se înscrie în strategia de supraviețuire a civilizației actuale.

O definiție originală o găsim la E. Thorndice. „Intelectul, - afirmă el, - constituie o așa caracteristică a minții (rațiunii) care-i deosebea esențial pe Aristotel și Platon de idioții din Atena din acea perioadă” [1]. Este binevenită remarca faptului că aceste definiții se caracterizează nu doar prin ingeniozitate, dar și prin veridicitate, mai cu seamă modul de abordare a lui Thorndice (intelectul într-adevăr este reversul idiotismului). Însă totuși menționăm că definițiile existente se disting nu doar printr-o insuficiență științifică ci și practică.

O interpretare nouă a noțiunii de intelect o găsim la Im. Kant. El situează intelectul *dedesubtul* „rațiunii”, fiind facultatea de înțelegere a relațiilor dintre obiectele lumii reale, pe când rațiunea este identificată cu aspirațiile umane infinite, cu sentimentul moral al datoriei [7]. După cum se vede aici intelectul este identic doar cu judecata, cu facultatea de a crea ceva nou prin intermediul logicii. Im. Kant de prima dată în istoria gândirii filosofice a intuit o concepție netradițională a fenomenului *intelect*, ca ceva ce nu poate fi identificat cu mintea (rațiunea), dar care joacă un rol deosebit (aparte) în procesul de cunoaștere. Cu regret remarcăm că această concluzie științifico-filosofică n-a fost evaluată (apreciată) la justa valoare de urmașii marelui filosof din sec. XVIII-lea, de savanții și filozofii din secolele ulterioare, adică intelectul a rămas și mai rămîne un sinonim al minții, gândirii etc. Despre aceasta ne vorbesc faptele care ne provoacă o multitudine de întrebări.

Unde și care e problema? De ce oare pe parcursul a mai multor secole nu numai că nu s-a constituit un studiu desfășurat despre intelect, nu s-a efectuat o analiză detaliată a acestuia, însă nu a fost formulată nici cel puțin o definiție profundă și constructivă? În mod general s-ar putea răspunde astfel: noțiunea de intelect a fost și încă mai rămîne să fie suplinită de noțiunea de „rațiune” („minte”), sau prima noțiune este analizată într-o legătură

indisolubilă cu cea de a doua, în orice caz indispensabil de creierul uman.

Dacă e să apelăm la enciclopedii, ghiduri, DEX-uri pretutindeni intelectul este definit drept rațiune, minte, început rațional, adică ca funcție a creierului uman. Spre exemplu, în *Dicționarul limbii ruse* noțiunea de intelect se definește drept „facultate de cugetare a omului, rațiune, nivel de dezvoltare mentală” [2]. Identifică *intelectul* cu *rațiunea* și autorii *Dicționarului filosofic enciclopedic* editat în Rusia. Termenul *intelect*, afirmă autorii acestei ediții, reprezintă nu altceva decât traducerea latină a noțiunii antice eline *nous* (minte) și după semantica sa este identic acesteia [3].

O altă interpretare o găsim în *Dicționarul filosofic Larousse* (autor Didier Julia), unde intelectul se identifică cu inteligența, cu facultatea de cunoaștere [4]. Această tradiție în interpretarea intelectului o găsim astăzi și în literatura științifico-filosofică din România [5].

Filosofia marxistă în genere nu evidențiază intelectul drept o categorie gnoseologică ce diferă de noțiunea de „gîndire”. Aceste noțiuni – *intelectul* și *gîndirea* sunt aici sinonime [6].

Actualmente în literatura științifico-filosofică sunt utilizate, în dependență de specificul cercetării, noțiunile de intelect, intelect artificial și intelect colectiv (social, al națiunii, al poporului). Apariția intelectului artificial (anii '60 ai sec. XX-lea) a provocat o transformare profundă în interpretarea acestui neordinar fenomen. Sub influența informaticii, noilor tehnologii scientofage semnificația intelectului își extinde sfera de acțiune. E vorba de faptul că intelectul artificial, de exemplu, a devenit o problemă complexă a științei și tehnicii. În soluționarea sa cercetătorii disting câteva direcții: modelarea în cadrul MEC-urilor a unor funcții speciale, proprii procesului creativ (jocurile, demonstrarea automată a teoremelor etc.); intelectualizarea externă a MEC-urilor; intelectualizarea internă; orientarea cu premeditare a robotului [8]. În ultimii ani se înregistrează o performanță aparte a

tehnologiilor computerizate – trecerea de la prelucrarea datelor la crearea sistemelor intelectuale (sistemelor de expert), mai ales în așa domenii ale științei cum ar fi medicina, biologia [9], geologia etc.

Astăzi intelectul artificial a devenit baza, fundamentul intelectului social (intelectul națiunii, intelectul poporului, intelectul colectivului), care la rîndul său se va transforma în intelectul noosferic (ca rezultat al activității umane) ce va contribui substanțial la constituirea unei noi civilizații - noosferice cu o mentalitate nouă – noosferică [10].

Pentru a aborda științific conceptul de „intelect”, pentru a oferi o definiție generală exhaustivă și pentru a crea accese constructive spre aprecierea lui avem nevoie de cîteva indicații metodologice [11].

a) plasarea intelectului și în afara funcțiilor creierului uman, ba chiar delimitarea lui de conceptul de rațiune. Concomitent cu crearea sistemelor computeriale de generația a V-a s-a constatat că intelectul nu are legătură nemijlocită nici cu spiritualitatea omului și nici cu raționalitatea acestuia. Intelect posedă nu doar sistemele spirituale, dar și sistemele care sunt lipsite de rațiune în concepția filosofică (animalele superioare, copiii mici, MEC-urile, roboții și sistemele lor etc.). O condiție necesară a sistemelor raționale este prezența intelectului, însă sistemele intelectuale nu sunt neapărat și raționale. *Intelectul poate fi creat artificial, rațiunea – niciodată.* Îmbinările de cuvinte de tipul „rațiune artificială”, „mașini cu rațiune” și altele similare sunt doar niște metafore.

Intelectul, deci, nu este identic cu rațiunea. Rațiunea constituie un fenomen unic, complexitatea căruia poate fi comparată doar cu complexitatea Universului. Intelectul prezintă în sine partea informațională (algoritmizată) a creierului, ce ține de activitatea emisferei cerebrale de stînga ca izvor al cunoștințelor raționale elaborate cognitiv conform anumitor principii și reguli logice. Componenta intelectuală a activității creierului nu poate fi

modelată și dublată prin intermediul sistemelor informațional-cibernetice.

Ceea ce ține de activitatea emisferei drepte a creierului, unde sunt situate rezervele de bază ale creației (obținerea noilor cunoștințe), e bine venită opinia conform căreia ea în prezent și pe viitor poate fi considerată o „cutie neagră”, izvorul inovațiilor supraintelectuale (nealgoritmizate), astfel creînd „previziuni spontane”. Prin intermediul mecanismelor iraționale (necunoscute nouă) în lobul (emisfera) drept al creierului iau naștere pe cale nealgoritmizată cugete-chipuri, care ulterior sunt prelucrate de către lobul stîng al creierului (se codifică verbal sau pe alte căi). MEC-urile contemporane dirijează procesele de tipul celor ce decurg în emisfera cerebrală de stînga, manifestîndu-se drept ajutor intelectual al omului, drept o „continuare” a intelectului său.

b) aplicarea modului de abordare cognitiv, ținînd cont de toate cerințele teoriei informaționale față de intelect și față de rațiunea umană. Intelectul scoate în evidență doar una din laturile activității creierului – cea informațională, manifestîndu-se drept un subsistem neordinar (de natură informațională) și aparținînd celui mai complicat și misterios fenomen rațional. Anume această latură a rațiunii, după cum s-a menționat, poate fi modelată și dublată (într-o oarecare măsură) de către sistemele computeriale. Prin această latură (informațională) rațiunea umană suportă o anumită omologare cu „mintea” animalelor, cu capacitățile de menajare a roboților și a MEC-urilor de generația a V-a. Nu putem deci, interpreta esența intelectului, structura, mecanismele și funcțiile acestuia decît prin intermediul modului de abordare informațional. Aceasta înseamnă că interpretarea intelectului poate fi executată într-o strînsă legătură cu abordarea cognitivă.

c) utilizarea metodelor analogiei dintre om și societate folosite de știința și de filosofia antică. E vorba desigur nu doar despre structurile fizice, ci despre o analogie structurală între fenomenele sociale și umane. Putem vorbi despre structurile și mecanismele asemănătoare creierului, inerente sociumurilor și organizațiilor

umane. Creierul uman, al cărui funcție primordială este intelectul, prezintă un fenomen unic. Totuși structuri similare celor ale creierului și ale mecanismelor memoriei cum ar fi distingerea imaginilor, codificarea informației, modelarea situațiilor, analiza, sinteza sunt specifice (proprie imanente) și diverselor colective de subiecți: organizațiilor, națiunilor, etniilor, altor comunități. De aceea putem vorbi despre psihic, voință, conștiință, memorie, intelect, rațiune, spirit nu doar ale unei personalități, ci și ale întregului popor, ale societății. E vorba nu de asemănarea fizică, ci de asemănarea structurală a sistemelor centrale nervoase ale omului și societății care prezintă o dovadă necesară și suficientă pentru a vorbi despre intelectul social, intelectul poporului.

Așadar, știința despre intelect (cognitologie), ca și oricare altă știință fundamentală, ia naștere pe căile diferențierii cunoștințelor, traversând de la singular la general prin intermediul particularului. Intelectul inițial, manifestându-se ca fenomen unic, aparținând doar creierului uman (singular), a căpătat trăsăturile particularului (biologii au descoperit intelectul și la animalele superioare), iar mai apoi – trăsăturile generalului, adică este considerat drept atribut al sistemelor autoorganizate de orice natură [12]. Pe căile diferențierii și trecerii de la singular prin particular spre general ia naștere orice știință (cunoștință) fundamentală. Astfel, termodinamica a apărut atunci când s-au delimitat noțiunile de *temperatură* și *căldură*.

Teoria informației apare atunci când informația a fost deplasată dincolo de hotarele comunicării umane și a început să fie examinată ca fenomen inerent tuturor sistemelor materiale. Cognitologia sau teoria prelucrării și utilizării creative a cunoștințelor ia naștere atunci când intelectul este privit în mod generalizat, ca funcționalitate specifică nu doar a creierului uman. Examinarea rolului intelectului în asigurarea securității umane, în dezvoltarea durabilă a omenirii prilejuiește o analiză mai profundă a conținutului acestei noțiuni și mai ales a intelectului colectiv (social) [13]. Ca oricare alt fenomen complicat intelectul necesită o definiție proprie complexă și exhaustivă.

Am menționat deja că în plan științific intelectul este facultatea sistemului al cărui ultim scop este de a presta comunicări inopinate și constructive (relevante). E vorba despre faptul că procesul cognitiv (intelectual) se reduce la acumularea, prelucrarea și transformarea *datelor* în cunoștințe (informație semantică). Datele, pe de o parte, și cunoștințele despre obiect, pe de altă parte, nu sunt lucruri identice. Una și aceeași cunoștință poate fi formată din diferite combinații de date, pe care le acumulăm, le prelucrăm logic, tragem concluzii, apoi le generalizăm ca date noi pentru obținerea unei cunoașteri mult mai profunde etc. Asta și este procesul intelectual.

Din acest punct de vedere intelectul se prezintă ca o facultate a sistemelor (om, mașină, socium) care transformă datele în cunoștințe, sau altfel fiind spus, o capacitate de extragere a sensului din combinațiile de date, un mijloc de decodificare și înțelegere. Funcție primordială are aici memoria colectivă și procedura conchiderii logice care în mod final determină nivelul intelectului. Sistemele cu intelect superior extrag dintr-o cantitate mică de date un sens extrem de „profund” și semnificativ.

Așadar, nu pot fi confundate conceptele de *intelect și minte* (rațiune). Metaforic vorbind, intelectul prezintă „temperatura” creierului (a omului, a colectivului, a sociumului). Rațiunea nu poate fi modelată, aceasta se referă doar la intelect. Reverimentul cognitiv din sociologie semnifică nu altceva decât accentul pe conceperea structurală și semnificativă a intelectului ca element constructiv al rațiunii [14]. Anume această latură a procesului gnoseologic, adică latura cunoașterii ce ține de translarea, acumularea și însușirea cunoștințelor este momentul-cheie în dezvoltarea și supraviețuirea personalității în societate. Anume aici se manifestă sensul principal al revoluției informațional-comunicative contemporane, precum și imobilul ei – tehnica computerială. Cognitologia a și apărut în baza acestor performanțe științifico-tehnice și îndeosebi a teoriei informației, informaticii. Ca rezultat ea (cognitologia) aparține științelor „ciclului

informațional”, deoarece obiectul ei (intelectul) are un conținut informațional. În acest context e cazul să remarcăm că și intelectul social (intelectul poporului, națiunii, sociumului) definit drept facultate a societății de a însuși, a acumula (memoria socială), a prelucra cunoștințele, a le sintetiza și regenera, a le întruchipa în proiectele dezvoltării durabile a sistemului are o importanță deosebită în condițiile civilizației tehnogene, a crizei antropoecologice globale.

Bibliografie

1. **Thorndice E., Gorge I.** *The teachers wordbook of 30-000 words* // Columbia University Press, 1968, nr. 7, p.39.
2. **Словарь** русского языка. В 4-х т. Том I. Изд. 2-ое. – М., 1981. С. 671.
3. A se vedea: **Философский** энциклопедический словарь. Изд. 2-ое. – М., 1989. С. 215.
4. A se vedea: **Didier Julia.** Dictionar de filosofie. Larousse. – București, 1996, p. 161.
5. A se vedea de exemplu: **Dumitrescu D.** Inteligența artificială. – Cluj-Napoca, 1995.
6. A se vedea: **Философская** энциклопедия. Том. 2. – М., 1962. С. 283.
7. A se vedea: **Kant Im.** Critica rațiunii pure. – București, 1969, p. 101-124.
8. A se vedea: **Поспелов Г. С.** Искусственный интеллект – основа новой информационной технологии. – М., 1988. С. 12.
9. A se vedea: **Țârdea Teodor N.** Informatizarea, cunoașterea, dirijarea socială. Eseuri filosofice. – Chișinău, 1994, p. 167-195.
10. A se vedea, de exemplu: **Урсул А.Д., Урсул Т.А.** Универсальный эволюционизм: концепции, подходы, принципы, перспективы. Учебное пособие. – М., 2007. С. 127-256.
11. A se vedea: **Țârdea Teodor N., Kanîghin Iu. M.** *Intelectul social și rolul lui în societatea contemporană* // Revistă de filosofie

- și drept, 1999, nr.2-3, p.3-12; **Țirdea Teodor N.** Filosofie socială și sociocognitologie. – Chișinău, 2001, p. 60-89
12. A se vedea: **Канігін Іу. М., Țirdea Teodor N.** *Cognitologia și unele probleme ale filosofiei sociale* // Revistă de filosofie și drept, 1996, nr.1, p.3-10
13. A se vedea mai detaliat: **Țirdea Teodor N., Leancă Viorica Gh.** Intelectul social din perspectiva supraviețuirii omenirii. – Chișinău, 2008, p. 52-90.
14. A se vedea: **Каныгин Ю. М.** Информатизация управления: социальные аспекты. – Киев, 1991; **Țirdea Teodor N.** Informatica și progresul social. – Chișinău, 1989.

FACTORI AI FORMĂRII PERSONALITĂȚII ÎN CONCEPȚIA LUI CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU

Svetlana Coandă,
Doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

Anul acesta marcăm 140 de ani din ziua nașterii lui Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957), personalitate proeminentă a culturii române, unul dintre cei mai mari filosofi români din sec. al XX-lea. Un interes deosebit a manifestat C. Rădulescu-Motru pentru problemele educaționale, principalul obiect de studiu și preocupare a lui pe parcursul întregii vieți fiind omul, formarea personalității. „Persoana și personalitatea este faptul fundamental pe care se pot ridica generalizările filosofiei” – menționa C. Rădulescu-Motru în lucrarea *Personalismul energetic*. [1]

Personalitatea este un continuu proces de educație, de aceea problema educației este abordată în toate lucrările lui C. Rădulescu-Motru, dar poate cel mai expresiv – în *Puterea sufletească*, *Personalismul energetic*, *Elemente de psihologie*, *Scrisori către tineri* etc.